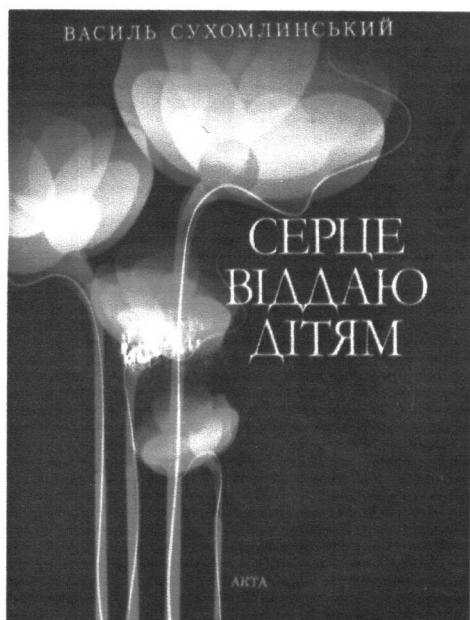

**Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини**

ВІСНИК

НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ «В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ і ШКОЛА ХХІ СТОЛІТТЯ»

Випуск X

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Куль Володимир Школи майбутнього за концепцією розвитку освіти в період 2015–2025 років.....	7
Безподіна Наталія, Макарчук Вікторія Ніхонні ідеї педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського.....	16
Бондаренко Геннадій Актуальність новаторської ідеї В. О. Сухомлинського щодо мовленнєво-риторичної діяльності вчителя ХХІ століття.....	22
Нолошин Петро, Волошина Ганна Рідна мова як засіб громадянського виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.....	31
Ганриліпок Світлана Акторологічний підхід у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до педагогічної творчості.....	37
Демченко Ірина Моделювання системи професійної підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти.....	47
Добридень Алла Ідеї гуманістичного виховання у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського.....	56
Заболотна Оксана, Скальські Даріуш Фізична культура як інтегрована частина освіти у німецьких школах у XVIII ст.....	62
Іщенко Людмила Педагогічна категорія «творча індивідуальність дитини дошкільного віку».....	67
Коляда Наталя Розвиток громадянськості у молоді: спадщина В. Сухомлинського у діалозі із сучасністю.....	73

Комісаренко Наталія Педагогічні умови виховання студентів вищих навчальних закладів на ідеях толерантності.....	80
Кочубей Тетяна Соціокультурний феномен дитинства.....	86
Кушнір Валентина Погляди українських педагогів початку ХХ ст. на потребу профілізації старшої школи.....	93
Осадченко Інна Сутність поняття «творчі здібності учнів основної та старшої школи».....	100
Павленко Марина Музика у житті і творчості Тараса Шевченка й Павла Тичини.....	109
Побірченко Олена Сучасний педагог очима В. Сухомлинського.....	114
Поліщук Олена Толерантність: Василь Сухомлинський і сучасність.....	120
Попіченко Світлана Психологічні особливості розвитку мотиваційної сфери дітей старшого дошкільного віку.....	127
Рогальська Надія, Рогальська-Яблонська Інна Світ дитинства у контексті педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.....	133
Ткачук Лариса Формування ноосферної свідомості як складової духовності школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.....	142
Умрихіна Оксана Науково-педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу: структурно-компонентний аналіз.....	150
НАШІ АВТОРИ.....	158

АКТУАЛЬНІСТЬ НОВАТОРСЬКІЙ ІДЕЇ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО ЩОДО МОВЛЕННЄВО-РИТОРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

Геннадій Бондаренко

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського з проблеми мовленнєво-риторичної діяльності вчителя, проаналізовано його погляди щодо основних законів педагогічної риторики.

Ключові слова: мовленнєво-риторична діяльність учителя, закони педагогічної риторики.

В статье осуществлен историко-педагогический анализ педагогического наследия В. А. Сухомлинского по проблеме речевой риторической деятельности учителя; проанализированы его взгляды относительно основных законов педагогической риторики.

Ключевые слова: речевая риторическая деятельность учителя, законы педагогической риторики.

The article presents the historical and pedagogical analysis of pedagogical heritage V. A Sukhomlinsky voice on the issue of rhetorical activity of the teacher analyzed his views on the fundamental laws of pedagogical rhetoric.

Keywords: speech and rhetorical activity teacher, laws of pedagogical rhetoric.

Школа ХХІ століття потребує нового змісту показників педагогічного професіоналізму, зокрема, здатності до ефективного спілкування, мотивування, переконання, дискусії, діалогізації навчально-виховного процесу. З огляду на те професіоналізм учителя залежить від його спроможності до мовленнєво-риторичної діяльності, яка виявляється під час безпосередньої педагогічної взаємодії зі школярами, колегами, різними соціальними інститутами. Будучи футурологічно спрямованим, педагогічний досвід В. О. Сухомлинського є багатою джерелом плодотворних ідей щодо ефективної мовленнєво-риторичної діяльності вчителя школи ХХІ століття, потребуючи лише певного доповнення, зумовленого розвитком психолого-педагогічних досліджень із педагогічної риторики.

Окремі аспекти проблеми комунікативної, риторичної діяльності вчителя в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського розглядалися в наукових розвідках М. Я. Антонця, М. С. Вашуленка, І. А. Зязюна, В. Г. Кузя, С. М. Мартиненка, Г. М. Сагач, Н. П. Сивачук, О. В. Сухомлинської та ін. До дослідження цієї проблеми звертались у кандидатських дисертаціях Л. І. Мамчур («Лінгводидактична спадщина В. О. Сухомлинського» (1988)), Г. М. Ткаченко («Виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В. О. Сухомлинського» (2000)). Однак, аналіз наявних публікацій та дисертаційних робіт засвідчує, що проблема мовленнєво-риторичної діяльності вчителя в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського ще не була предметом спеціального історико-педагогічного дослідження.

Метою статті є аналіз новаторських ідей В. О. Сухомлинського щодо мовленнєво-риторичної діяльності вчителя, зокрема у напрямі реалізації законів педагогічної риторики в школі ХХІ століття.

Педагогічна спадщина Василя Александровича Сухомлинського містить унікальну скарбницю ідей щодо мовленнє-риторичної діяльності вчителя. Проблема мовленнє-риторичної діяльності педагога презентована В. О. Сухомлинським у багатьох його працях, серед яких: «Серце відда до діям», «Чисто про слово», «Слово вчителя в моральному вихованні», «Рідне слово», «Чисто – в емоційній культурі людини», «Розповідь учителя як метод пізнання», «Слово і мислення», «Мислення, живе слово, творчість – в основі системи пізнання», «Як добитися, щоб слово вихователя доходило до серця вихованця», «Оноводівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцем», «Урок і пізнання», «Школа і природа», «Слово до спадкоємця», «Інтерес до університетської науки».

«за своїм класичним, призначенням риторика завжди служила Істині, Добру і Красі. Вірі, Надії і Любові – у цьому її потужний гуманістичний потенціал. Для педагогічної риторики концептуально важливим є не лише нинішній майбутнього вчителя-оратора правильному і точному викладу істини, а й ринчина у цього вміння попередньо відчути її (істину) усім своїм серцем і, переворотиши в «лабораторії свого серця», подати її слухачам як живе, відчутворене і сердечне слово. Таке бачення педагогіки живого слова як гармонійної потенції чітко простежується у працях В. О. Сухомлинського. Нинішній пише: «Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити, інформувати до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями» [11, с. 321].

Нід поняттям «мовленнєво-риторична діяльність учителя розуміємо вистинність, цілеспрямованість, умотивованість процесу створення, наповнення та реконструкції тексту (мовленнєвого і риторичного жанрів), який реалізується засобами мови усно, в конкретній аудиторії (учнівській, педагогічній, батьківській тощо), або письмово, з метою здійснення якісного, ефективного, гармонійного педагогічного впливу на адресата (адресатів) у ході спілкування, задоволення пізнавальних потреб, а також рефлексії власної мовленнєво-риторичної діяльності [3, с. 314].

Обгрунтовуючи термін «мовленнєво-ріторична діяльність учителя», підкressимо, що ми закладаємо в його зміст «особливу категорію словесної побудови, яка пов’язана з цілеспрямованім відбором і застосуванням мовленнєвих засобів (прийомів) та базується на критерії інтенціональності» [2, с. 222] (від лат. *intento* – намір, прагнення). Таким чином, учитель не просто висловлює думку, а свідомо планує, розробляє текст, який має свою структуру, викликає заздалегідь визначену рефлексивну реакцію у слухачів (учнів / батьків / колег), мінімізує їхню пасивність, регулює інтенсивність емоційного впливу, проявляє свою ініціатуальність, «образ педагога-оратора».

В. О. Сухомлинський не вводив у науковий обіг поняття «мовленнево-ріторична діяльність учителя», проте у своїх працях розглядав її з точки зору соціально-значущої спільноти діяльності вчителя та учнів, яка передбачала узгодженість дій її учасників у процесі гармонійної взаємодії та характеризувалася такими чинниками:

- володіння вчителем словесними прийомами (жанрами педагогічної риторики. – Г.Б.): розповідь, бесіда, пояснення, роз'яснення, навіювання, переконання, спонукання, похвала, виявлення довіри, осуд, недовіра, заборона тощо;
 - насиченість навчально-виховного процесу діалогом спілкування, «світлом думки, почуттів, творчості, краси»;
 - цілеспрямоване організація спостережень за світом природи, праці тощо, яка стає для учня школою сприймання, засобом оволодіння мисленісвими прийомами, виробляє у нього вміння помічати у предметі яскраве, характерне і зображувати його словом;
 - застосування авторських форм розвитку риторичної особистості: подорожкі до джерела рідного слова, уроки слова і почуттів тощо;
 - особистий приклад творчої словесної діяльності вчителя (складання власних творів-мініатюр, казок, віршів);
 - цілеспрямоване формування в учня уміння і навички творчої словесної діяльності та виховання потреби в цій діяльності;
 - володіння найвищою щаблиною словесної творчості – поетичною творчістю. Сучасний учений у галузі риторики П. С. Таранов відзначає: «Мовлення поета риторичне. У віршах присутня вся каноністика красномовства. Отож, виховуватися на віршах завдання і обов'язок оратора» [16, с. 271].

греко-римська античність створила моральний ідеал учителя-оратора, громадяниня демократичного полісу, який здатний відчувати добро, розв'язувати проблеми подобовно. За висловом М. Ф. Квінтіліана, «пето orator nisi vir bonus» – справжнім оратором може бути лише добра, або моральна, людина. У педагогічному доробку В. О. Сухомлинського читаємо: «...особистість учителя розкривається перед учнем в єдності слова й поведінки. Учитель у слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до вихованця» [11, с. 322].

Під поняттям ораторської моральноті розуміють етичні вимоги (чесність, скромність, доброзичливість, передбачливість), які висуває суспільство будь-якому оратору, а особливо педагогу. «Головне, що визначає ефективність слова вчителя, – зазначає В. О. Сухомлинський, – його чесність. Учні дуже тонко відчувають правдивість слова, чутливо відгукуються на нього. Ще тонше відчувають учні несправдиве, лицемірне слово» [11, с. 322]. ...Кожний прояв педагога повинен відбивати його особистість, його моральність, людяність, доброту, правдивість.... Скільки б хороших слів не проголошував учитель, вони будуть для вихованців порожнім звуком, якщо

«[НІРН] свого наставника вони не побачать втілення всіх цих слів і закликів» [1, с. 330].

Н. О. Сухомлинський визначив умови дієвості слова вчителя, які переважаються з модусами педагогічної риторики: етосом, логосом і пафосом (див. табл. 1).

Взаємозв'язок модусів педагогічної риторики з умовами лісності слова вчителя (за В. О. Сухомлинським)

Модулі підходів і чину риторики	Умови дієвості слова вчителя (за В. О. Сухомлинським)
Етичні – чини відповідь, що апелюють до норм моральної поведінки	Щирість, чесність і доброта у спілкуванні зі школянами
Логічні – чини відповідь, що апелюють до розуму	Володіння словесними пріямовами розповіді, бесіди, пояснення, роз'яснення, настановання, переконання, спонукання, похвали, виявлення довіри, осуду, недовіри, заборони
Сентиментальні – чини відповідь, що апелюють до почуттів	Висока емоційна культура

Як бачимо з таблиці, модуси педагогічної риторики чітко розкриваються в умонах дісності слова вчителя, які обґрунтував В. О. Сухомлинський.

Цікавим є факт, що на початку 50-х років ХХ ст. В. О. Сухомлинський виступив перед учителями Павлівської середньої школи завданням дослідити науково-методичну проблему «Навколоцише життя – думка – слово». У результаті дослідження було сформульовано та обґрунтовано твердження про органічну єдність образу, емоцій і слова [15, 536–551].

Аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського дозволяє вивіковити погляди вченого щодо основних законів педагогічної риторики й, відповідно, мовленнєво-риторичної діяльності вчителя. Так, згідно з логічними джерелами Г. М. Сагач [4], концептуальний закон педагогічної риторики ставить вчителем завдання створити концепцію викладання навчального предмета (теми уроку), розкрити у своєму предметі (темі) такі смисли, які роблять цей предмет (тему уроку) засобом розвитку певних особистісних (енциклопедично-значущих якостей і компетентностей) учнів. Особистісно-орієнтований підхід, здійснюваний через концептуальний закон, створює оптимальні умови для самовираження школярів. В. О. Сухомлинський назначає: «Добувати знання – це значить відкривати істини, причинно-наслідкові й інші зв'язки. Це значить відповідати на запитання. Ви знаєте, як спалахують дитячі очі, якою особливою, неповторною стає дитяча тіла, коли, образно кажучи, в них опускається штах, ім'я якого – очевидність незрозумілого. Добивайтесь, щоб діти ваши з усією очевидністю зрозуміли, відчули, побачили незрозуміле – щоб перед ними постало питання. Якщо вам пощастило цього досягти – то вже половина успіху» [14, с. 369]. Таким чином, педагог рекомендує продумувати навчальний матеріал таким чином, щоб знайти «узліки», де сплітаються причинно-наслідкові, часові, функціональні зв'язки, з яких і народжуються чинники вчителів, збуджуються бажання знати.

Цінною з точки зору мовленнєво-риторичної діяльності вчителя є думка В. О. Сухомлинського про обов'язкове знання учителем аудиторій учнів, тобто значущість «закону моделювання аудиторій». Цей закон вимагає від учителя пошуку інформації про особливості школяра (соціально-демографічні, соціально-психологічні, індивідуально-особистісні ознаки). Дає можливість реалізувати на практиці диференційоване та індивідуалізоване навчання. Дозволяє здійснювати облік особливостей аудиторій школярів, створювати умови для самовираження учнів, підбрати прийоми, що впливають на появу та збереження інтересу до навчального матеріалу. Вчений назначає: «Справді народний учитель – людина, що вміє «глаголом жечь сердца людей» (виділено – В.С.).

(видано В.С.)

Послухайте, як він говорить зі своїми вихованцями, і відчусте, що означає виховання словом. Здається, що кожне слово, з яким він звертається до дітей, напрямлене на ту саме хвилю, що й поетамін струни дитячої душі. Він знає, яку реакцію викличе в дитячих серцях кожне його слово, і будить словом саме ті почуття, які треба збудити в даний момент. Це уміння володіти словом іде від великої внутрішньої культури, від знання душі дітей, від життєвої мудрості, від морального права вчити і повчати...» [6, с. 251-252].

Ефективним шляхом вивчення аудиторії, зокрема, її індивідуально-особистісних ознак (внутрішнього світу кожного суб'єкта), у педагогічній системі В. О. Сухомлинського була підготовка кожним класним керівником педагогічної характеристики учня. Педагогічна характеристика вимагала «проникнення педагога в духовний світ дитини ... вивчення її мислення, почуттів, характеру, волі, інтересів. Виховувати – це насамперед знати дитину, а щоб знати – треба постійно бачити, вивчати», – відзначав В. О. Сухомлинський [6, с. 204].

Педагогічна характеристика включала в себе: спостереження та аналіз здоров'я, фізичного розвитку дитини, умов її всеобщого розвитку, індивідуальних особливостей розумового розвитку (як дитина сприймає предмети і явища навколошнього світу, як у неї відбувається формування понять, які особливості її мовлення, як вона запам'ятує, як розвинуте в ней образне та абстрактне мислення, яке емоційне забарвлення її мовлення, який ступінь її емоційної культури); середовище, обставини, у яких формуються інтелект дитини (позитивні та негативні фактори, від яких залежить багатство і сприймання, уявлень, мови, кругозору); аналіз інтелектуального, морального життя сім'ї; аналіз емоційної культури дитини [8, с. 447-448].

Важливою рисою характеристики дитини є її перспективність. «Ми прагнемо не тільки аналізувати те, що є, а й висловлюмо свої міркування, наміри, плани активного виховного впливу на особистість дитини, розповідаємо про те, як уже зараз здійсниться цей вплив, які труднощі зустрічаються ... Ми намічамо, що треба зробити практично, щоб увести дитину в активну творчу діяльність... Ми приходимо до висновку про те, що потрібно зробити для ... розвитку дитини..., щоб завтра вона не була

такою, щоб у ній народжувалося й розвивалося нове», —
зуважав В. О. Сухомлинський [8, с. 449].

Підготував 19.12.2013 у хомській школі № 16, с. Григорівка.

Ганя постійні і довготривалі спостереження давали можливість учителям Павлівської школи:

- створювати цілісний портрет учнівської аудиторії та кожної особистості зокрема;
- виховувати на аудиторію учнів із метою її розвитку;
- реалізовувати стратегічний інституційний

реалізувати стратегічний і тактичний закони риторики.

Стратегічний закон педагогічної риторики передбачає розроблення стратегії уроку (постановка розвивальної мети, формулювання проблемної ситуації або проблемного питання, а також варіантів їх розв'язання). Реалізує на практиці проблемне навчання, яке створює умови для самовираження учнів, вимагає застосування різноманітних видів діяльності, а також прийомів, що сприяють появі і збереженню інтересу до навчального матеріалу. Крім того, у цикличному процесі допомагає ефективному переконанню школярів. «Учні не можуть усвідомити, зрозумілій чи не зрозумілій їм матеріал, – зазначає В. О. Сухомлинський, – тому що на початку пояснення учителі не домігся, що вони чisto уявили, що саме треба зрозуміти, якої мети досягти в процесі мислення під час вивчення даного матеріалу. Мислення, думання стає розумовою працею лише тоді, коли воно цілеспрямоване, тобто являє собою розв'язування завдання... Глибоко помиляються учителі, які вважають, що чим розумілінні, дохідливіше подадуть вони матеріал, чим менше запитань у дітей, тим глибшими будуть знання учнів» [9, с. 56].

Цінною є думка В. О. Сухомлинського про різноманітність стратегій перевокання учнів початкової школи і підлітків, юнаків і дівчат. «Якщо мищенький школар охочіше бере істину з яскравої життєвої історії, то для їхніця і тим більше для юнака шлях до перевокання лежить через філософування, розуми, міркування» [11, с. 323].

Тактичний закон педагогічної риторики вимагає від учителя ненасильницьких засобів впливу на учнів (аргументація та педагогіка співробітництва). Допомагає педагогові відійти від примусу учнів, дає можливість переконувати, зацікавлювати, спонукати до роздумів і обговорення, створювати під час уроку творчу атмосферу. Допомагає утворенню сприятливого психологічного мікроклімату, застосуванню прийомів, що сприяють наявності та збереженню інтересу до навчального матеріалу тощо. Про такий підхід у навчально-виховному процесі писав і В. О. Сухомлинський: «Характерною особливістю роботи учнів у країнах педагогів є дослідницький підхід до предмета вивчення. Учнівець не дають готових висновків, доведень правильності тієї чи іншої істини. Учитель дає учням можливість висунути

кілька можливих пояснень, у самій дійсності шукати підтвердження і спростування кожної з висунутих гіпотез» [9, с.56–58].

Мовленнєвий закон (закон словесної творчості) потребує від учителя висловлення думки в дісвій словесній формі. Дас можливість педагогові постійно відстежувати якість якого мовлення, так і мовлення учнів. Допомагає створювати сприятливий психологічний мікроклімат засобами етикетного мовлення. В. О. Сухомлинський висловив свої міркування щодо недотримання учителем мовленнєвого закону: «Вам, мабуть, доводилося спостерігати або хоч чути від колег, що дитина буває байдужою до слів учителя, нічим її не зворушиш, не запалиш в очах вогника жадоби пізнання. Якщо таке трапляється на ваших уроках, с всі підстави для хвилювань: така байдужість, нечутливість до слова – велике лихо в навчанні» [14, с. 368]. «...Урок буває нудним, млявим тоді, коли вчитель не дивиться на свої слова з погляду учнів, не продумує тих емоцій, які повинні викликати його слова в учнів... Такі уроки ніколи не викликають позитивних емоційних відчуттів у учнів, вони здаються їм довгими, і тільки дзвоник на перерву вносить деякі пожавлення...» [5, с.14].

Реалізація закону ефективної комунікації дає можливість учителеві проводити урок на діалогічній основі, створювати умови для самовираження школярів, застосовувати прийоми, які впливають на появу та збереження інтересу до навчального матеріалу, ініціювати різноманітні види діяльності на уроці. «Ось тут вам треба бути таким керівником розумової праці, щоб кожен, вслухаючись у ваше пояснення, йшов із ниткою думки, знаходчи в своїх записах знань те, що там зберігається. Якщо в призначенному для знань місці – пустота, якщо дехто вже відірвався від нитки вашої думки, треба заповнити цю пустоту додатковим поясненням. Це вимагає великої майстерності. Треба вміти побачити – що ось зараз, у цю хвилину, хтось уже «виключився»; треба миттєво пригадати, що саме могли забути учні, від чого залежить нерозуміння матеріалу. Буває, що для одержання «взоротної інформації» в таку хвилину досить поставити запитання, відповідь на яке обмежується одним або кількома словами, і вам уже стане ясно, які в окремих учнів виникли утруднення, як допомогти подолати їх», – зазначає В. О. Сухомлинський [14, с. 370–371].

Системно-аналітичний закон педагогічної риторики сприяє здійсненню рефлексивного навчання, відстеженню під час уроку рівня розуміння учнями навчального матеріалу, особливостей їхнього психологічного стану (ступінь стомлюваності, зацікавленості), ставлення до досліджуваного матеріалу й уроку в цілому за допомогою зворотного зв'язку. Допомагає підвищувати учителів рівень мовленнєво-риторичної діяльності. «Хочеться порадити вчителям: якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Знаходьте найтоніші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу на навколошнього світу. Слово – це найтоніший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним –

мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити Тож оволодімо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса» [13, с. 167].

Таким чином, педагогічні погляди В. О. Сухомлинського щодо мовленнєво-риторичної діяльності вчителя наповнюють новаторськими ідеями творчісністю підходів заснованих на наукову скарбницю педагогічної риторики. Значне місце в системі компонентів педагогічної культури вчителя вчений відводив мовленнєво-риторичній підготовці і діяльності. Мовленнєво-риторичну мінливість педагога В. О. Сухомлинський розглядав з точки зору соціально-значущої спільноти діяльності вчителя та учнів, яка передбачала узгодженість вчених та учнівських у процесі гармонійної взаємодії та характеризувалася такими чинниками: володінням словесними прийомами (жанрами педагогічної риторики); насиченістю навчально-виховного процесу діалогом та спілкуванням, підсприявлена організація спостереження за світом природи, практика частосушення авторських форм розвитку риторичної особистості (наприклад до джерела рідного слова, уроки слова і почуттів тощо); особистий принцип творчої словесної діяльності вчителя; цілеспрямоване формування в учителя уміння творчої словесної діяльності та виховання потреби в цій діяльності; володіння поетичною творчістю. Учений визначив умови дієвості учителя: максимальна чесність, щирість і доброта під час спілкування з учнями, володіння словесними прийомами вільну (жанрами педагогічної риторики), висока емоційна культура. В. О. Сухомлинський авторською системою навчально-виховного процесу Павліської школи підтвердив принципи законів педагогічної риторики (мовленнєво-риторичної діяльності вчителя).

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Г. Л. Історія педагогічної риторики : навч. посіб. / Г. Л. Бондаренко. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. – 276 с.
2. Горобець Л. Н. Риторические жанры педагогического дискурса / Л. Н. Горобец // Известия Российской государственной педагогической университета им. А. И. Герцена. – 2008. – №62. – С. 219–225.
3. Мартыненко С. Н., Бондаренко Г. Л. Подготовка учителя начальной школы в парадигме речевой риторической деятельности / С. Н. Мартыненко, Г. Л. Бондаренко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Москва. – 2014. – №11 (70) Ноябрь. – С. 313–318.
4. Сагач Галина. Вибрані твори : в 5 т. / Г. М. Сагач. – Рівне : ПП ДМ, 2006. Т.1 : Риторика: «Златоуст». – 288 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 : Інтерес до учнів – важливий стимул підготовки до діяльності. – С. 7–16.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 : На нашій совіті – людина. – С. 203 – 217.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 : Народний учитель. – С. 239 – 255.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5 : Розмова з молодим директором школи. – С. 393 – 626.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 : Розумова праця і зв'язок школи з життям. – С. 53 – 69.
- 10.Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – [Б.м.] : Акта, 2012. – 563 с.
- 11.Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 : Слово вчителя в моральному вихованні. – С. 321– 330.
- 12.Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 : Слово до спадкоємц. – С. 401 – 410.
- 13.Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 : Слово про слово. – С. 160 – 167.
- 14.Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т .5 : Урок і знання. – С. 366 – 371.
- 15.Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 Школа і природа. – .536 – 537.
- 16.Таранов П. С. Искусство риторики: Универсальное пособие для умения говорить красиво и убедительно / П. С. Таранов. – Симферополь, 2001. – 576 с.